

POZITIVIZM FALSAFASINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI

TAJIMOV USMON UMAR O'G'LI. TDTTr.U talabasi.

RAMATOV JUMANIYOZ SULTANOVICH. Ilmiy raxbar.

: XX asr falsafasida pozitivizm falsafasi muhim o'rin tutadi (pozitivizm ijobiy degan ma'noda). Bu oqim XIX asrni o'rtalarida paydo bo'lib, uning vakillari Djon Styuart, Mill Gerbert Spenser, Ogyust Kontlardir. Ularning fikricha, bilimni olish uchun maxsus fanlar falsafasiz bo'lishi va rivojlanishi lozim. Bu oqim XIX asrni 30-nchi yillarida Yevropada keng tarqaldi.

'zlar: pozitivizm, Djon Styuart, Mill Gerbert Spenser, Ogyust Kont.

***Abstract:** The philosophy of positivism occupies an important place in the philosophy of the 20th century (in the sense that positivism is positive). This trend appeared in the middle of the 19th century, and its representatives are John Stewart, Mill Herbert Spencer, August Comtes. According to them, in order to gain knowledge, special sciences should be developed without philosophy. This movement spread widely in Europe in the 30s of the XIX century.*

***Key words:** positivism, John Stewart, Mill Herbert Spencer, August Comte.*

Taraqqiyot tabiat va jamiyat, insonlar bilan insonlar o'rtasidagi hamkorlik, mushtaraklikdan kelib chiqadi, u evolyusiondir. Demak, taraqqiyotda revolyusionlik yagona yo'l emas.

Katta sakrashlar, tubdan vayron qilish yo'li bilan emas, balki bir bosqichdan ikkinchi bosqichga ketma-ket o'tish, ya'ni evolyusion tarzda ilgarilab borishni o'zimiz uchun qat'iyan tanlab oldik. Bu nazariy xulosa falsafa uchun muhimdir.

Sinergetika asosan taraqqiyot jarayonida beqaror holat bilan barqaror holat, muvozanatsizlik bilan muvozanat o'rtasidagi munosabat qonuniga tayanadi. Barqarorlik, muvozanatsizlik so'zlariga faqat salbiy nuqtai-nazardan qaramaslik

lozim, uni ijobiy tomonlarini esdan chiqarmaslik kerak. Beqarorlik va barqarorlik ham qonuniyat va sababiyat natijasida mikro dunyoni o'zi ham to'liq va korpuskulyarlar nazariyasiga ko'ra yaxlit bo'lganidek, borliq ham barqarorlik va barqarorlikning o'zaro mushtarakligidan iborat. Shu sabab ulardan birortasiz dunyoni atroflicha o'rganib bo'lmaydi.

Demak, XX asrda taraqqiyotni ijtimoiy-siyosiy hayoti, ilmiy-texnik revolyusiya jarayonlari, ma'naviy-madaniy faoliyatlar, falsafa muammolari sifatida aks etdiki, ular gohida salbiy, gohida ijobiy ochildi.

XX asr falsafasida pozitivizm falsafasi muhim o'rin tutadi (pozitivizm ijobiy degan ma'noda). Bu oqim XIX asrni o'rtalarida paydo bo'lib, uning vakillari Djon Styuart, Mill Gerbert Spenser, Ogyust Kontlardir. Ularning fikricha, bilimni olish uchun maxsus fanlar falsafasiz bo'lishi va rivojlanishi lozim. Bu oqim XIX asrni 30-nchi yillarida Yevropada keng tarqaldi. Masalan: pozitivizmning yirik vakillaridan biri Gerbert Spenser o'zining 10 tomlik "Sintetik falsafa" nomli kitobi ustida 36 yil xizmat qilar ekan, U O. Kont izidan borib bilim tizimini yaratishga intilgan. Evolyusion ta'limotini ijtimoiy hayotga bog'lagan. Shaxsni rivoji, evolyusiyaning oliy maqsadi, deb tushungan. Fransuz faylasuf sotsiologi Tord Gabriel esa jamiyatni ximiyaga o'xshatgan. Jamiyatning hujayrasi bu ongdir. Shu sababli – deydi u, - jamiyatni boshlang'ich nuqtasi individ ruhiyatidir. Jamiyat shu individual onglarning o'zaro harakati mahsulidir. Fransuz faylasuf-sotsiologi Dyurk Geym Emil fikricha, tabiatshunoslik fanlariga suyanish ijobiy natijalar beradi. U ijtimoiy birlik g'oyasini olg'a surdi.

Nemis olimi Tyonnis Ferdinand esa falsafada "sof" tushunchalar yaratishni taklif qildi. U o'zining "jamo va jamiyat" asarida erk munosabatlarini tahlil qildi. Irqchilik g'oyasiga qarshi chiqdi. U antifashist va demokrat edi. Oldingi davrda burjua falsafasi deb atalgan pozitivizm, keyinroq, Rossiyada keng tarqalgan edi. Ular tabiiy fanlarni pozitiv, ya'ni ijobiy yoki aniq fanlar deb ataganlar. Pozitivistlar tabiatshunoslik kam taraqqiy qilgan, hali ayrim fanlar tarqoq bo'lib, olam haqida umumiy tasavvur beraolmagan, har bir fanning ichida hali-hali ko'pgina kamchiliklar bo'lgan vaqtdagina falsafa kerak bo'lgan edi, deb da'vo

qilganlar. U davrda falsafa (tabiat falsafasi) sifatida haqiqatan ham o'zini oqlagan edi. Chunki, o'sha vaqtlarda faylasuflar o'zlarining xayollari, taxminlari asosida olamning birligi va rivojlanishi manzarasini o'ylab aytib berar edilar. Aniq fanlarni kamchiliklarini to'ldirdilar. Bu aytilgan fikrlarni ba'zilar keyinroq ilmiy kashfiyotlar bilan tasdiqlanar edi. Ba'zilar tasdiqlanmas edi. O. Kontning fikricha endilikda bunday holat zarur emas. Tabiiy fanlar o'zlari mustahkamlanib oldilar. Tabiiy fanlar faqat xususiy sohalarni emas, balki umumiy tomonlarni, dunyoqarash masalalarini ham tushuntirib beraoladilar. Tabiatshunoslikning o'zi falsafadir. Falsafa esa keraksiz narsaga aylanib qolgan emish. Uning fikricha falsafa hatto fan uchun zararli hamdir. Chunki, u muayyan dunyoqarashga qat'iy amal qiladigan har bir tabiat tadqiqotchisi, tabiatdan o'zi ishongan narsasini qidirib topishga harakat qiladi. Bu esa go'yo ilmiy tadqiqotning ob'ektiv bo'lishiga to'sqinlik qilar emish.

Ularning fikricha, falsafaning asosiy vazifasi tabiatshunoslar uchun bilish nazariyasini va muhokama hamda xulosa chiqarish va ularni o'zgartirish formal qoidalarning majmui hisoblangan logikani ishlab chiqishdan iborat bo'lishi kerak. Marksistik falsafa bunga qarshi chiqgan. Marksistlarni fikricha, dunyoqarashga ega bo'lmagan olimni o'zi bo'lishi mumkin emas. Lekin pozitivistlar har qanday falsafani ham rad qildilar. Ular sub'ektiv idealist sifatida shakllandi. Odamlar tajribasi uchun kerak bo'lgan jarayonlarni, narsalarni e'tirof etdilar. Tajribani mubolg'alashtirdilar. Tajriba deganda, odam sezgisi va idrokning yig'indisiginigina tushundilar. Ular har bir buyum, shakl, rang, ta'm, hidning yig'indisidir, u faqat sub'ektni uning idrok etganligi sababligina mavjuddir, deb ta'kidlaydilar. Bu bilan pozitivistlar o'zlarini tabiatshunoslik faylasuflari qilib ko'rsatdilar. Fandagi kashfiyotlarga o'zlarini aloqadorligini ko'rsatib turmoqchi bo'ldilar. Ammo ta'kidlash lozimki, ular (pozitivistlar) falsafa hamda tabiatshunoslik fanlarini taraqqiy etishiga turtki bo'ldilar, ko'pgina muhim muammolarni o'rta qo'ydilar.

Pozitivizm taraqqiyotida ikkinchi bosqich E. Max va R. Avenarislar tomonidan yaratildi. U Maxizm nomi bilan yuritilib hozirgi davrda neopozitivizm

nomini olgan. Maxizm XIX asr oxiri va XX asr boshlarida yetakchi rol o'ynagan fan bu - fizika bo'lib unga tayanganlar. Ular fizikada revolyusiya yuz bergani hamda materiya, harakat, fazo, vaqt, sababiyat va hokozolar haqidagi eski metafizik tasavvurlarni tubdan yemirib tashlagani sababli, paydo bo'lgan qiyinchiliklardan o'z manfaatlari yo'lida foydalandilar. Bular ham tabiatshunoslikning o'zi dunyoqarash masalasini hal qila oladi, deb da'vo qildilar. Falsafaning vazifasi bilish nazariyasiga to'g'ri baho berish bilan bog'liqdir deytilar. Materializm va idealizmni faoliyatini cheklangan, deb targ'ib qildilar. Bu bilan o'zlarini uchinchi yo'lda turganliklarini namoyon qilmoqchi bo'ldilar. Go'yoki, yangi falsafa yaratdilar. Ba'zida esa o'zlarini falsafada betaraf qilib ko'rsatdilar. Marksizm fikricha, bundan ikki ming yil muqaddam falsafa partiyaviy bo'lgani singari bundan keyin ham shunday bo'lib qolaveradi. Bu esa noto'g'ri edi.

Pozitivizmni keyingi bosqichi bo'lib hisoblangan neopozitivistlar XX asrning 20-30 yillarida empirikrititsizm negizida tashkil topgan. Maxning shogirdlari, bu oqimlarni tashkil qiluvchilardir. Ularni neomaxchilar, deb ham yuritiladi. Neopozitivistlar materiya bilan ong, jismoniy holat bilan psixik holat, materializm bilan idealizm o'rtasidagi qarama-qarshiliklarning paydo bo'lishi, so'zlarni ixtiyoriy ravishda noto'g'ri qo'llanishidan kelib chiqqan chalkashlikdir, deb fikrlaydilar. Shu sababli, logikaning vazifasi ham til "simvollarini"ni aniqlash yo'li bilan bu qarama-qarshiliklarni oldini olishdir. Tafakkur, tajribamiz olami hech qanday yangilik kirita olmaydi, inson sezgilaridan tashqariga chiqib keta olmaydi. Neopozitivistlar maxchilarni o'zi materiya so'zidan voz kechishni talab qilgan bo'lsalar, ularni davomchilari esa fazo, vaqt, sababiyat haqidagi ilgarigi tasavvurlardan nisbiylik va kvant nazariyalaridan foydalanib qutulmoqchi bo'ldilar. Ularni ob'ektivligini e'tirof etmadilar. Neomaxizm (neopozitivizm) keyinchalik logik pozitivizm, deb nom oldi. Bular insoniyat falsafasini inkor etib, logik terminlar orqali falsafasini o'zgartirishga intildilar. Fanlar logikasini ishlab chiqishga qaratdilar. Barcha hodisalarni mantiqiy tahlilini yo'lga qo'yish kerak deb turib oldilar. Hayotdagi falsafiy muammolardan voz kechishga chaqirib

hamma chalkashliklar falsafada, deb targʻib qildilar. Logik pozitivistlarning yirik vakili R. Karnap fikricha falsafa deb atalgan chalkashlik oʻrnini fan logikasi egallashi lozim. Falsafaga bunday normal-terminologik jihatdan, til jihatidan yondoshish 30-yillardagi logik pozitivizmdan oʻsib chiqib, semantik falsafa deb atalgan falsafa tomonidan rivojlantirildi. Semantik faylasuflar tilning jamiyatdagi rolini mubolagʻalashtirib yubordilar. (Semantika, tilshunoslikning soʻz va iboralar maʼnosini oʻrganadigan sohasidir). Logik pozitivistlarni bilish nazariyasi ham maxchilar bilish nazariyasini takrorlaydi.

Ularning vakillari R. Karnap, O. Neyrat, G. Reyxenbax, Bernard Rassel, K. Popper, post pozitivistlardan T. Kun, P. Fayerbendlardir. Neopozitivizm ilmiy bilishda “simvol” yoki belgilarni oʻrnini talqin qildilar. Bilimlarni matematikalashtirish, formallashtirish toʻgʻrisidagi falsafiy fikrlarni oʻrtaga qoʻydilar. Ular maxsus ilmiy bilimlarni birdan-bir ilmlar, deb hisoblaydilar. Neopozitivizm, falsafani vazifasi tilshunoslikni tahlil qilishdir, deb chiqdilar. Neopozitivizm vakillari mantiq hamda tilshunoslikni murakkab sohalarini hozirgi zamon muammolariga moslashtirib ularni tahlil qildilar. Shu maʼnoda neopozitivizm falsafada ijobiy natijalarga erishdilar. Falsafani jiddiy rivojlantirishga urinib, tabiatshunoslik oldidagi vazifalar, falsafaning ham oldida turishi kerakligini eʼtirof etishga kirishdilar. Falsafani ijobiylashtirishga qilingan harakat falsafani tabiatshunoslik, matematika, texnik fanlar bilan yaqin boʻlgan tarmoqlari, boʻlimlarini tubdan yangilashga olib keldi. Bu taʼlimot tarafdorlari logika va boshqa fanlarni metodologiyasini rivojlanishiga gʻoyat katta taʼsir koʻrsatdilar. Neopozitivizm ilmiy bilishda ilgari suriladigan barcha fikrlarni, qarashlarni ilmiyligi, haqiqatligini tajriba nuqtai-nazardan ahamiyatini tekshirishni talab qiladilar. Bilimlarni soxtalikdan xoli boʻlishini istadilar. Shu sababli verifikatsiya (ishontirish) tamoyilini olgʻa surdilarki, bu tamoyil falsafiy fikrlar rivojiga yordam beradi. Neopozitivistlar oʻz taʼlimotida formal logikani rivojlantirdilar, tilni tahlil qilishning tez formallashib boruvchi yangi tipini vujudga keltirdilar. Ular (Rassel, Karnap, Vitgenshteyn) taʼlimoti natijasida kibernetika, informatika va boshqa sohalar taraqqiy qilmoqda.

1. Бахриддин Лутфуллаевич Салимов, Севинч Акмаловна Тоғаева. ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ПРОБЛЕМ СОЦИАЛЬНОГО СОЗНАНИЯ В ФИЛОСОФИИ. STUDYING THE PROGRESS OF SCIENCE AND ITS

Бахриддин Лутфуллаевич Салимов, Шавкатова Сарвинозхон Лазиз кизи. РАЗЛИЧНЫЕ АСПЕКТЫ ИСТОРИИ ФИЛОСОФИИ. STUDYING THE

Бахриддин Лутфуллаевич Салимов, Ёралова Дилноза Орифбой кизи. РОЛЬ ФИЛОСОФИИ В ФОРМИРОВАНИИ МИРОВОЗЗРЕНИЯ. STUDYING

Салимов, Бахриддин Лутфуллаевич, Абдусатторов, Фатхулла Кайрулла Ёғли, & Ганибоев, Дилмурод Анваржон Ёғли (2023). ТЕНГЛИК ВА БАХТ ТУШУНЧАЛАРИНИНГ ИЖТИМОЙ МУНОСАБАТЛАРДА БУТГАН ЁРНИ. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3 (3), 16-21.

Салимов, Бахриддин Лутфуллаевич, Абдухолиқов, Диёрбек Сайрбек Ёғли, & Комилов, Фарходжон Абдусамин Ёғли. (2023). ИЖТИМОЙ МУНОСАБАТЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРУВЧИ ВА ТАРТИБГА СОЛИБ БУРУВЧИ МУҲИМ ОМИЛЛАР. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3 (3), 41-46.

Салимов , Б. Л., Файзиев , С. Ф., & Курамбаев , Ж. (2022). ЕВРОПА ӨЛИМЛАРИНИНГ АСАРЛАРИДА ИНСОН ВА ИЖТИМОЙ МУНОСАБАТЛАРНИНГ ЁЗАРО АЛОҚАДОРЛИГИНИНГ ТАҲЛИЛИ. Journal of Integrated Education and Research, 1(6), 44–50.

В
Б
А
Н
Д